

А.Якубов,
ТДЮУ мустақил изланувчиси

ТАШҚИ САВДО ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ: ЎЗБЕКИСТОН ВА ЖАНУБИЙ КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАЛАРИ МИСОЛИДА

Аннотация: В статье были проанализированы вопросы правового регулирования внешнеэкономической деятельности в соответствии с законодательством Республики Узбекистан и Южной Кореи.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, право, законодательство, экономика.

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон Республикаси ва Жанубий Корея қонунчилиги асосида ташқи иқтисодий фаолиятни ҳуқуқий тартибга солиш масалалари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: ташқи иқтисодий фаолият, ҳуқуқ, қонунчилик, иқтисодиёт.

Annotation: Article analysis legal regulation of foreign economic activity according to the legislation of the Republic of Uzbekistan and South Korea.

Keywords: foreign economic activity, right, legislation, economy.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида ташқи савдо соҳасидаги ҳуқуқий базанинг мавжуд эмаслиги, мавжуд қонунчилик тизими “ёпиқ иқтисодиёт” қобиғи аторофида шаклланганлиги, ташқи савдо бўйича тажрибанинг етарли эмаслиги, экспорт инфратузилмасининг ривожланмаганлиги ва бошқа бир қатор омиллар туфайли маҳсулотлар экспортини амалга оширишда муайян камчиликларга йўл қўйилди. Бундай ҳолатнинг олдини олиш мақсадида мамлакатимиз ҳукумати томонидан ташқи савдо фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш бўйича бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилди, жумладан, ташқи савдо соҳасида мослашувчан экспорт сиёсати юритила бошланди. Бу ислохот интенсив маркетинг сиёсатини юритиш, молиялаштиришнинг муқобил манбаларини танлаш, маҳсулот экспорти жўғрофиясини кенгайтиришга қаратилди. Муҳими бугунги кунга қадар ташқи савдо фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солувчи тизим яратилди ва у ижтимоий муносабатлар ривожланишига мутаносиб равишда такомиллашлатириб борилмоқда.

Бу соҳада қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар орасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 йил 5 июндаги “Экспорт маҳсулоти ишлаб чиқарувчиларни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ–2613-сон Фармони ўз даври учун экспортини янада рағбатлантиришнинг энг мақбул ечими сифатида эътироф этилган.

Ушбу Фармонга мувофиқ экспортга йўналтирилаётган маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг экспорт салоҳиятини кенгайтириш, уларни мулкчилик шаклидан қатъи назар, давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, амалдаги солиқ имтиёзларини тартибга солиш ва экспортга мўлжалланган рақобатдош маҳсулот ишлаб чиқаришни қўпайтиришга шундай имтиёзларнинг рағбатлантирувчи таъсирини кучайтириш мақсадида экспорт қилувчи хўжалик юритувчи субъектларга бир қатор имтиёзлар жорий қилинган.

Хусусан, экспорт қилувчи корхоналар учун фойда солиғи ва мулк солиғини тўлаш тартиби умумий сотиш ҳажмида ўзи ишлаб чиқарган ва эркин алмаштирилаётган валютага сотилган товарлар, ишлар, хизматлар экспортидаги (ишлар бажарилган, хизматлар кўрсатилган жойдан қатъи назар) улушига боғлиқ ҳолда экспорт улуши 15 фоиздан 30 фоизгача миқдорда бўлганида — белгиланган фойда солиғи ва мулк солиғи ставкалари 30 фоизга камайтириш, экспорт улуши 30 ва ундан кўпроқ фоиз бўлганида — белгиланган фойда солиғи ва мулк солиғи ставкалари 50 фоизга камайтирилиши назарда тутилган.

2017 йилнинг 22 – 25 ноябрь кунлари Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев Корея Президенти Мун Чжэ Иннинг таклифига биноан давлат ташрифи билан Корея Республикасида бўлди.

Ушбу ташриф якунида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ва Корея Республикаси Президенти Мун Чжэ Ин стратегик шериклик муносабатларини ҳар томонлама чуқурлаштириш тўғрисида Қўшма баёнотни имзолади. Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ва Корея Республикаси Инсон ресурсларини бошқариш вазирлиги ўртасида ҳамкорлик меморандуми, икки мамлакат адлия вазирликлари ўртасида ҳамкорлик меморандуми, Ўзбекистон Ташқи савдо вазирлиги ҳамда Корея Республикаси Савдо, саноат ва энергетика вазирликлари ўртасида Ўзбекистонда Миллий электрон савдо платформасини жорий қилиш бўйича ҳамкорлик битими, Ўзбекистоннинг Жаҳон савдо ташкилотига қўшилиши бўйича ҳамкорлик тўғрисидаги ҳукуматлараро меморандум, икки давлат ташқи ишлар вазирликлари ўртасида 2018–2020 йилларга мўлжалланган ҳамкорлик дастури, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги билан Корея Стратегия ва молия вазирлиги ўртасида билимлар алмашинув дастури бўйича англашув меморандуми, 2018–2020 йилларда Иқтисодий тараққиёт ва ҳамкорлик жамғармаси кредитлари бўйича ҳукуматлараро ҳадли келишув ҳамда Ўзбекистон Тикланиш ва тараққиёт фонди билан Корея экспорт-импорт банки ўртасида молиявий ҳамкорлик тўғрисида келишув каби олтидан ортиқ муҳим ҳужжат имзоланди [11].

Шу жиҳатдан мазкур мақолада мамлакатимизнинг стратегик шерикларидан бири бўлган, иқтисодиёти ривожланган Жанубий Корея Республикисининг ташқи савдо фаолияти соҳасида эришган натижалари таҳлил қилинади ҳамда ташқи савдо масалаларида солиқ имтиёзларидан ташқари давлатнинг бошқа альтернатив қўллаб-қувватлаши натижасида халқаро савдони ривожлантириш механизми кўриб чиқилади.

Корея республикасининг иқтисодиёти энг тез суръатлар билан ривожланиб бораётган ва кучли давлатлардан бири бўлиб, у ҳозирда ЯИМнинг номинал қиймати бўйича Осиё – Тинч океани минтақасида 4-ўринни, дунёда эса 10-ўринни эгалламоқда. Жанубий Корея иқтисодиётининг тез суръатлар билан ўсиши XX асрнинг 60-йилларида мамлакат ҳукумати томонидан “Мамлакатни ривожлантиришнинг биринчи 5-йиллик Режаси” (1962 – 1967) қабул қилиниши билан бошланган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 июлдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ–4947-сон Фармонини ҳам дунёнинг ривожланган мамлакатлари, хусусан, Жанубий Корея

тажрибасида ўзини оқлаган, самарали ютуқлари билан илғор хорижий тажрибага айланган йўл сифатида баҳолаш мумкин.

Аммо ушбу Фармонинг бошқа илғор хорижий тажрибалардан устунлиги шундаки, 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида нафақат мамлакатнинг иқтисодий солоҳиятини, балки давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари, қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари, иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари, ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишлари, хавфсизлик, диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни таъминлаш ҳамда чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсат соҳасидаги устувор йўналишларда туб ислохотларни амалга оширилиши белгилаб берилганлиги мамлакатни комплекс ислоҳ қилиш мақсад қилинганлигини англатади [3].

Кореяда шу вақтдан бошлаб сўнгги 35 йил мобайнида мамлакат иқтисодиёти тубдан ислоҳ қилинган ва унинг ўсиш суръатлари йилига ўртача 9% ни ташкил қилган. Бунда асосий урғу қишлоқ хўжалик соҳасидан кўп тармоқли оғир саноат соҳасини ва юқори технологияли электротехникани ривожлантиришга қаратилган. Мазкур давр ораллигида ялпи миллий маҳсулотнинг аҳоли жон бошига тўғри келиши 1963 йилдаги 100 АҚШ долларидан 2008 йилгача 20 000 АҚШ долларигача ўсган [8, 34-с].

Корея Республикаси икки авлод алмашинуvidан камроқ вақт ораллигида кemasозлик, автомобилсозлик соҳасида, яримўтказгичлар ва электротехника ишлаб чиқариш соҳасида дунёда етакчилардан бирига айланди. Бундан ташқари, дунёдаги кучли ахборот технологияларни ривожлантириш маркази сифатида танилди.

1. Ташқи савдони тартибга солиниши

Корея Республикаси ташқи савдо ҳажмини ўсиши 60-йилларда иқтисодиётни ривожлантиришни экспорт стратегиясига ўтиши билан бошланган.

Экспорт қилувчиларни рағбатлантириш ташқи бозор учун фаолият олиб борадиган йирик компанияларни қўллаб-қувватлашда намоён бўлган. Шу сабабли ҳам экспорт маҳсулотлари ишлаб чиқаришни рағбатлантиришда Жанубий Корея бизнесининг етакчилари бошқа тижорат соҳалари билан солиштирганда бир мунча имтиёзларга эга бўлганлар.

Сўнгги 30 йил давомида Корея Республикаси йилига ўртача 22,4% ўсишни қайд этган натижа билан экспортни ўсиш суратлари бўйича дунёда биринчи ўринни эгаллаб келмоқда. Дунё экспортида Жанубий Кореянинг улуши 293,8 млрд. АҚШ доллар билан 2,6% фоизни, жами ташқи савдо ҳажми 532,6 млрд. АҚШ долларини ташкил этиши юқоридаги фикрларимизнинг тасдиғидир.

Корея Республикасининг асосий савдо шериклари, умумий ташқи савдо оборотида юқори улушлар билан АҚШ, Япония, Хитой, Гонконг ва Тайвань давлатлари саналади. Корея экспортида товар сифатида асосан яримўтказгичлар, автомобиллар, компьютер ва уяли алоқа воситалари ҳамда юк ташувчи сув кемалари савдоси устунлик қилади. Юқоридаги маҳсулотларнинг барчаси асосан ташқи бозор учун ишлаб чиқарилган.

Ишлаб чиқарилган автомобилларнинг тахминан ярми, сув кемаларининг эса ҳаммаси четга сотилади. Импорт бўйича эса мамлакатга олиб кириладиган товарлар хомашё ва технологиялар ҳиссасига тўғри келади.

Кореяда ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солишда давлатнинг аралашуви минимал даражада ўрнатилган. Агарда ишлаб чиқариладиган маҳсулот мамлакатнинг иқтисодиёти ёки мудофаа салоҳиятига таҳдид қилмаса, шунингдек халқаро экспорт назорати ва лицензия олиши талаб қиладиган фаолият билан боғлиқ бўлмаса, ушбу фаолият билан шуғулланишга жиддий чекловлар татбиқ этилмайди.

Ҳар йили “Экспорт ёки импорт қилишга мўлжалланган стратегик аҳамиятга эга маҳсулотлар рўйхати тўғрисида оммавий хабарнома” чоп этиб борилади ва унда қайси турдаги маҳсулотларга нисбатан чекловлар мавжудлиги эълон қилиб борилади. Мазкур маълумотлар инглиз тилида бўлиб, барча эркин танишиб чиқиши учун очиқ сайтга жойлаштириб борилади [12].

Бугунги кунда Республикамизда ушбу масала ҳукумат қарори орқали тартибга солиниб, маълум бир давр ўзгаришига таяниб қолинганлиги бозор муносабатлари доирасидаги ўзгаришларга муносиб ҳисобланмайди, назаримизда.

Ўзбекистонда ҳам стратегик аҳамиятдаги товарларни экспорт, импорт қилишдаги оммавий огоҳлантириш, маълум қилиш тизимини йўлга қўйиш бу соҳада шаффофликни таъминлайди. Бундан ташқари, “хуфёна иқтисодиёт”нинг олдини олиш, мамлакат инвестиция жозибадорлигини янада оширилишига хизмат қилади. Бу маълумотларни Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий веб-сайтга жойлаштириб бориш тавсия этилади.

2018 йил 1 январь ҳолатига Корея Республикаси томонидан 21 турдаги импорт товарларига “тўғирланадиган (корректирующих) божхона тўловлари” миқдори ўрнатилган, 43-турдаги маҳсулотларга нисбатан квоталаш, 1074 турдаги маҳсулотларга нисбатан эса экспорт назоратига тушадиган товарлар рўйхатига кўра тарифсиз чекланадиган товарлар қоидалари татбиқ этилади.

Бутунжаҳон савдо ташкилоти олдидаги мажбуриятлар доирасида ҳимоя чорлари тўғрисидаги Келишувга мувофиқ экспорт қилинадиган 778 турдаги маҳсулот рўйхатига (бунинг ичидан 90% квоталанади, қолган 10 % маҳсулотларни экспорт қилишда табиий ресурсларни ёки саноат мулки намуналарини асраб қолиш учун лицензия талаб қилинади) экспорт чеклови ўрнатилган. Корея Республикасидан 13 турдаги товарлар (мисол учун кит гўшти, қайта ишланадиган ит териси ва мўйналари)ни олиб чиқиб кетиш таъқиқланади [13].

Экспортерларни қўллаб-қувватлашнинг энг муҳим турларидан бири бу экспорт (айниқса машинасозлик ва асбоб-ускуна етказиб бериш билан боғлиқ) битимларини **давлат томонидан кредитлашда** намоён бўлади. Бунда фаолиятни кредитлаш Корея Республикаси Экспорт-импорт банки (КоЭксимбанк) ва Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш Корпорацияларининг фоизлари юқори бўлмаган, 3 йиллик имтиёзли даври билан 8 йилга мўлжалланган кредит линиялари бўйича амалга оширилади.

Одатда энг қулай шартларда давлат томонидан кредитлаш иқтисодиёт ва молия вазирликлари томонидан назорат қилинадиган Иқтисодий ҳамкорлик

ва тараққиёт фонди маблағлари доирасида тақдим этилади.

2002 йилдан бошлаб маҳаллий экспортни ривожлантириш мақсадида экспорт ва импортни тижорий кредитлаш, шу жумладан дастлабки аванс тўловини амалга ошириш учун бериладиган кредитлар учун (180 кунгача бўлган) барча вақтинчалик чекловлар бекор қилинган.

Экспорт ва импорт қилишнинг ҳажми, шу жумладан воситачилик фаолиятида ҳам чекловлардан воз кечилган. Халқаро савдо фаолияти билан шуғулланиш учун рўйхатдан ўтиш учун камида 10 млн. вон миқдорда капиталга эга бўлган корпорация ва компаниялар, шунингдек камида бир ойлик муддатда кунига 10 млн. вон миқдордаги пулни ўз ҳисобрақаида ушлаб туриш имкониятига эга бўлган жисмоний шахслар қатнашишлари мумкин бўлган [13].

Маълумот ўрнида 2002 йил 1 июль ҳолатида 10 миллион Корея вони тахминан 8267 АҚШ долларини ташкил этган [15]. Бундан кўриниб турибдики, ташқи савдо фаолияти билан шуғулланиш учун унча катта бўлмаган миқдордаги пул билан фаолият бошлашга имкон берилган ва бу чеклов “номигагина” татбиқ этилганлигидан далолатдир.

Бундан кўзланган мақсад асосан ташқи савдо муносабатларида тўловга қобилиятлиликни намоёиш этиш ҳисобланиб, тадбиркорлик субъекти сифатида давлат рўйхатидан ўтказмасдан туриб ҳам жисмоний шахсларга халқаро савдо фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи тақдим этилганлиги Кореянинг ўзига хослигини намоён этади.

Кореяда ташқи савдо фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини қўлга кириштиш “декларатив” (шунчаки расмийлик учун) характерга эга ҳисобланади. Ҳукуматнинг Экспорт ва импорт қилинши чекланган товарлар тўғрисидаги расмий рўйхатида бўлмаган товарлар “автоматик рухсат этилган” деб тан олинади ва ушбу товарлар билан савдо муносабатларига киришишда масъул банкнинг ортиқча оворагарчиликка йўл қўймайдиган рухсатини олиш kifоя. Корея Республикаси ҳаттоки иқтисодий кризис пайтида ҳам халқаро ҳамкорликни имкон қадар ривожлантириш ва қўшни мамлакатлари билан яқин иқтисодий ҳамкорлик қилиш сиёсатини олиб борди ва бугунги кунга қадар ҳам G-20 гуруҳига кирувчи мамлакатлари билан икки томонлама валюта swap-операциялари схемасини кенгроқ ёйишни давом эттиришдан манфаатдорлигини маълум қилиб келмоқда.

2009 йил 4 май куни Тайланда бўлиб ўтган Осиёнинг 13 та мамлакат иқтисодий вазирлари томонидан келишув имзоланган бўлиб, унга мувофиқ Осиё мамлакатлари кризисга қарши валюта фонди ташкил қилиш назарда тутилган. Мазкур фонд 80 млрд АҚШ долларини ташкил қилиб, ушбу захира маблағларнинг 80% Япония, Хитой ва Жанубий Корея бадаллари ҳисобидан, қолган 20% маблағлар эса Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатлари Ассоциациясига аъзо ҳисобланувчи 10 та мамлакат томонидан киритилиши назарда тутилган. Иқтисодчиларнинг баҳолашича мазкур фонд Халқаро валюта фондининг эквиваленти сифатида фаолият олиб бориб, юқоридаги мамлакатлар учун ХВФнинг таъсир ўтказиш доирасини камайтиришга хизмат қилиши мумкин [7, 26-с].

Корея Республикаси билан аксарият ривожланган мамлакатлар ҳамкорликда уч томонлама шартномалар тузиш орқали бир неча йўналишларда ўзаро ташқи

савдо муносабатларини йўлга қўйишни ўз олдларига мақсад қилганлар. Бундан ташқари Корея Шарқий Осиё мамлакатлари (асосан ASEAN блокига кирувчи) билан эркин савдо муносабатлари олиб боришга жиддий киришган.

2. Хом ашё импортини тартибга солиниши

Корея Республикасига келажақда экспорт қилиш назарда тутилган маҳсулотни ишлаб чиқриш учун хом ашё олиб кирилганда (импорт қилинганда) унга нисбатан божхона тўловлари ва маҳаллий солиқларни компенсация қилиш тизими (customs drawback system) қўлланилади. Ушбу тизимнинг асосий мақсади ташқи бозор учун рақобатбардош маҳаллий маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини оширишни ўз олдига мақсад қилган маҳаллий экспортёрларни қўллаб-қувватлаш ҳисобланади.

1975 йилнинг ўрталаригача импорт қилинадиган хом ашё материалларини агарда уларни келажақда қайта ишлаб, экспортга йўналтириш кўзланган бўлса, мазкур хом ашё материалларидан божхона тўловлари ундирилмаган. Иқтисодийнинг юқори суръатлар билан ўсиши мазкур тизимнинг жиддий камчиликларини намоён қилди. Хусусан, ички бозорда тузилган битимлар сонининг ортиши божхона расмийлаштирувидан ўтган товарлар оқимини ва уларнинг мақсадли сарфланишини тўла назорат қилиш имконини бермади.

Экспорт қилиш назарда тутилган маҳсулотни ишлаб чиқриш учун хом ашё товарларини олиб кириш Корея Республикасининг “Экспортга олиб кирилган хом ашё учун божхона тўловлари ва бошқа солиқларни қоплаш тўғрисидаги” Қонуни (Act on special cases concerning the drawback of customs duties, and other taxes levied on raw materials for export) билан тартибга солинади. Мазкур қонун миллий экспортни самарали қўллаб-қувватлаш ва саноатни мувозанатда сақлашга йўналтирилган алоҳида қоидаларни амалда татбиқ этишни назарда тутди [10, 346-с].

Қонунга мувофиқ экспорт маҳсулоти ишлаб чиқариш учун олиб кирилган хом ашёга тўланган тўловлар қуйидаги ҳолларда: Корея Республикасининг “Божхона тўғрисида”ги Қонуни (Customs Act)га талабларига мувофиқ расмийлаштирилган ва божхона назоратидан ўтган; мамлакат бош вазири фармони билан аниқланадиган, эркин экспорт зоналари ва бождан холи зоналар (беспошлинных зонах)да жойлашган резидент-корхоналар томонидан етказиб берилганда компенсация қилинади.

Бундан ташқари, айрим ҳолларда яна: корейс ташкилотларининг хорижий ҳамкорлари билан миллий кемасозлик ва авиация қурилиши соҳасидаги шартномалар бўйича маҳсулот етказиб берилганда; балиқ овлайдиган кемалар қурилиши учун маҳсулот етказиб берилганда; АҚШнинг Кореядаги ҳарбий кучлари учун етказиб берилган маҳсулотларга нисбатан; ҳукумат қарори билан амалга ошириладиган, ҳаққи хорижий валютада тўланиши белгиланган мамлакат ичида бажариладиган қурилиш пудрати шартномаларини бажариш учун олиб кириладиган хом ашё материалларига; ҳукумат қарори билан аниқланадиган ва бошқа экспорт шартномалари юзасидан ҳам битим учун тўланган божхона тўловлари компенсация қилиниши белгиланган [14].

Айни шу соҳада учинчи бир давлат–Хитой Халқ Республикасидаги вазиятга баҳо берадиган бўлсак, солиққа тортиш билан боғлиқ бўлмаган бошқа жуда кучли тўсиқларни кўришимиз мумкин. Уларга мисол

қилиб: маъмурий тўсиқлар, антидемпинг чоралари, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни субсидиялаш, экспорт учун маъмурий ва солиққа оид тўсиқлар, бухгалтерия ва юридик тартибга солиш жараёни шаффофлигидаги муаммолар, импортни чеклашга қаратилган чоралар, инвестиция чоралари, стандартлаштириш ва лицензиялаш тизими, давлат харидларини тартибга солишдаги чоралар, интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг мушкуллиги ва бошқалар Корея иқтисодиёти, хусусан, ташқи савдо фаолиятини тартибга солишдан тубдан фарқ қилади [6].

Кўриниб турибдики, Корея Республикаси иқтисодиётини тартибга солишда давлатнинг аралашуви ўз даври учун ижобий жиҳатлари билан бирга бир қатор салбий оқибатларга ҳам олиб келган. Бизнинг вазифамиз масалани ҳуқуқий ечимини кидирганда ривожланган мамлакатларнинг илғор ва ижобий тажрибаларини миллий иқтисодиётни ва минтақанинг иқтисодий ривожланиш қонуниятларини ҳисобга олиб, уларни чуқур таҳлил қилиш ҳамда миллий қонунчиликка тақлифлар ишлаб чиқиш ҳисобланади.

3. Антидемпинг сиёсати

Демпинг, яъни ташқи бозорда товарларни ички бозордаги нархдан паст нархга – айрим ҳолларда маҳсулот таннархидан ҳам арзонга сотиш ҳисобланади. Демпинг натижасида келиб чиқадиган зарар одатда ички бозорда монополия натижасида олинувчи жуда катта миқдордаги фойда ҳисобига қопланади [16]. Демпинг фаолиятида бюджет маблағлари ҳисобига демпингни амалга оширишга ҳам мисол келтириш мумкин.

Антидемпинг – демпингга қарши сиёсат бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 19 майдаги “Муҳофаза чоралари, антидемпинг ва компенсация божлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги №129-сон қарори билан тасдиқланган “Муҳофаза чоралари, антидемпинг ва компенсация божларини қўлланиш мақсадида текшириш ўтказиш тартиби тўғрисида Низом”га мувофиқ Агар Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига демпинг нархлари бўйича товарни импорт қилиш иқтисодиёт тармоғига жиддий зарар етказётганлиги ёки жиддий зарар етказилиши хавфини туғдираётганлиги текшириш натижалари бўйича аниқланган бўлса, ана шундай импорт предмети бўлган товарга нисбатан антидемпинг божи қўлланиши мумкин [1].

Қореада маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни ва экспортёрларни давлат томонидан қўллаб-қувватланиши, шунингдек ички бозорни ҳимоя қилиниши қуйидаги қонун ва қонун ости ҳужжатлари билан тартибга солинади: Ташқи савдо тўғрисидаги Корея Республикаси Қонуни, Инсофсиз савдо амалга оширилганда текширув ўтказиш ва маҳаллий саноатга етказилган зарарнинг олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисидаги Қонун, Экспорт суғуртаси тўғрисидаги Қонун, Божхона расмийлаштируви тўғрисидаги Қонун [12] ҳамда юқорида санаб ўтилган қонунларни қўллаш бўйича идоравий йўриқномалар ва низомларни келтириш мумкин.

1986 йилда Корея Республикасининг Савдо, саноат ва энергетика вазирлиги ҳузурида Савдо бўйича комиссия тузилган. Ушбу Комиссия маҳсулот импорт қилиниши натижасида маҳаллий саноат, ишлаб

чиқариш соҳаларига етказилган зарар юзасидан текширувлар ўтказиш ва шу юзасидан қарор қабул қилиш ваколатига эга бўлган бош орган этиб белгиланган. 1992 йилда эса демпинг факти аниқланганда петиция эълон қилиш, шунингдек антидемпинг тадқиқотларини ўтказиш бўйича ташаббус билан чиқш ҳуқуқлари берилади. 1996 йилга келиб, аввал Корея Республикаси Божхона хизмати ваколатларига кирган антидемпинг текширувларини ўтказиш бўйича тўлиқ чора-тадбирларни амалга ошириш ваколатлари тўлалигича ушбу комиссияга ўтказилган [5, 214-с].

Ўзбекистонда эса бу масала билан алоҳида бир комиссия эмас, балки вазирлик шуғулланиши мазаланинг ўзгача тарафини намоён этади. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрдаги “Муҳофаза чоралари, антидемпинг ва компенсация божлари тўғрисида”ги Қонуни 4-моддаси 1-қисми мазмунига кўра “Текширув Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайдиган ваколатли орган томонидан ўтказилади” деб қайд этилган [2].

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 19 майдаги 129-сон «Муҳофаза чоралари, антидемпинг ва компенсация божлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлиги ваколатли орган сифатида акс этирилган [4]. Комиссиянинг шакллантирилиши, унинг ваколат доираси ва муддатлари, аъзоларининг комиссия ишидаги иштироки доираси нуктаи назарда баҳо берилса, малакатимизда тегишли вазирликнинг ушбу масала билан шуғулланиши юқоридаги келиб чиқиши мумкин бўлган эҳтимолий вазиятларни йўққа чиқариш, масалага профессионал ёндашиш имконини беради.

Корея қонунчилигига кўра инсофсиз савдо амалга оширилганда текширув ўтказиш ва маҳаллий саноатга етказилган зарарнинг олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисидаги Қонуни талабларига мувофиқ Комиссия инсофсиз савдо фаолияти билан шуғулланганлик ҳолатлари, шунингдек импортнинг ўсиши, демпинг ҳолатларини юз берганлиги ва субсидиялар тақдим этилганлиги натижасида маҳаллий ишлаб чиқаришга зарар етказганлик ҳолатлари бўйича текшириш ўтказиш ва қарорлар қабул қилишга доир барча вазифаларни бажаради. Комиссия маҳаллий саноат ишлаб чиқаришни рақобатбардошлигига импортнинг таъсири тўғрисида текширишлар ўтказишга масъул ҳисобланади.

Маълум бир турдаги маҳсулотларнинг импорт қилиниши маҳаллий саноат тармоқларига зарар етказган ёки етказиши мумкин бўлган ҳолатларда шу ва шу турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи саноат тармоғидан манфаатдор бўлган исталган шахс Комиссияга мазкур ҳолат бўйича текширув ўтказишни сўраб мурожаат қилиши мумкин. Бунда мурожаат қилган шахс текширув ўтказиш учун барча маълумотларни ва етказилган зарарни тасдиқловчи ҳужжатларни тақдим этиши лозим.

Комиссия раиси маълумотлар тақдим этилган вақтдан 30 кун ичида тақдим этилган маълумотларга асосан текшириш ўтказишнинг мақсадга мувофиқлиги тўғрисида қарор қабул қилиши ва бу ҳақида мурожаат қилган шахсга маълум қилади. Текширув ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда 4 ойдан ортиқ бўлмаган муддатда Комиссия маҳаллий саноат ишлаб чиқариш соҳаси учун зарар етказилганлиги ёки

шундай зарар етказиш реал хавфи мавжудлиги юзасидан бир тўхтамга келиши лозим. Алоҳида мураккаб ҳолларда мазкур қарорнинг қабул қилиниши бир мартаба, икки ойдан ошмаган муддатга узайтирилишига йўл қўйилади.

Мабодо маҳаллий саноатга сезиларли даражада зарар етказилганлиги аниқланганлиги тўрисида қарор қабул қилинган тақдирда, Комиссия ҳимоя чораларини назарда тутувчи қуйидаги: божхона тарифларини кўтариш; мазкур турдаги товарларнинг импорт қилиш миқдорини чеклаш; шу турдаги маҳсулотни ишлаб чиқарувчи маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни молиявий қўллаб-қуватлаш ёки уларга нисбатан белгиланган солиқ имтиёзларини тақдим этиш; саноатнинг мазкур тармоғида машғул бўлган ишчиларни бюджет маблағлари ҳисобидан малакасини ошириш; саноатнинг мазкур тармоғини технологик жиҳатдан янгилаш, ривожлантириш учун кўмак бериш тўғрисидаги қарорлардан бирини ёки бир нечасини қабул қилади.

Жанубий Кореядан фарқли ўлароқ Ўзбекистон Республикаси Муҳофаза чоралари, антидемпинг ва компенсация божлари тўғрисидаги Қонунига мувофиқ ваколатли органнинг текшируви натижалари асосида фақатгина Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан муҳофаза чоралари қўлланилади.

Кореяда ҳимоя чораларининг амал қилиш муддати 4 йилдан ошиб кетмаслиги лозим. Мавжуд ижтимоий вазиятдан келиб чиқиб чекловнинг умумий муддати Комиссия ҳулосаси билан узайтирилган тақдирда ҳам 8 йилдан ошмаслиги лозим. Шунингдек, Комиссия ўрганиш ва текширув жараёнида вақтинчалик чеклов ўрнатиш чораларини ҳам қўллаши мумкин ва ушбу қисқа муддатли чеклов 200 кундан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

Кўриниб турибдики, импорт маҳсулотларини оқимини давлат томонидан назорат қилиниши ва бу соҳада фаолият олиб боровчи хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини маълум маънода чеклаш ҳам вақтинчалик аҳамият касб этиши намоён бўлади. Бундан кўзланган мақсад глобаллашув шароитига, ижтимоий муносабатларнинг ўзгарувчанлиги ва таъсирчанлигига тез мослашишга бўлган интилишдир. Ижтимоий муносабатларнинг инструментлари доим ҳам бир текисда ҳаракатда бўлмайди. Табиийки, иқтисодий чоралар ва ташқи савдо муносабатларини тартибга соладиган қонунчилик ҳам мутаносиб равишда ўзгарувчан—“эгиловчан” бўлиши лозим.

Мамлакатимизда муҳофаза чоралари товар импорти кўпайганлиги оқибатида иқтисодиёт тармоғига етказилаётган жиддий зарарни ёки жиддий зарар етказилиши хавфини бартараф этиш учун зарур бўлган миқдорда ва муддатда қўлланилади. Ушбу нормада муҳофаза чораларининг минимал ёки максимал миқдорининг белгиланмаганлиги ушбу нормани қўллашда бошқа факторларнинг аралашуви имконини ва бу кўзланган мақсаднинг шаффоф амалга оширилишига тўсқинлик қилади. Ҳимоя чораларининг амал қилиш муддати 4 йилни, алоҳида узайтирилган ҳолларда 8 йилни ташкил қилади.

Божхона расмийлашируви тўғрисидаги қонун нормалари мазмунига кўра Корея Республикаси молия ва иқтисодиёт вазирлари ўтказилган текширув натижаларига қараб қуйидаги божхона тарифларидан бирини қўллаш тўғрисида қарорга келадилар:

“компенсация қилиналиган” тарафлар — маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни импорт маҳсулотларидан ҳимоя қилиш мақсдида дотация қилинадиган маҳсулотларни ишлаб чиқарувчиларга татбиқ этилади (бугунги кунда амалда эмас);

“жазолаш” тарифлари — Корея Республикасининг савдо манфаатларига зарар етказган мамлакатлардан товар импорт қилинганда, етказилган зарар доирасида қўлланилади (бугунги кунда амалда эмас);

“фавқулодда” тарифлар — муайян маҳсулотларнинг импорт ҳажмини кескин ошиши билан маҳаллий ишлаб чиқарувчиларга зарар етказадиган ёки шундай хавфни келтириб чиқарган ҳолларда қўлланилади (ҳозирги пайтда майдаланган, музлатилган, сирка кислотасида қайта ишланган саримсоқ пиёзни экспорт қилишда қўлланилмоқда);

“махсус фавқулодда” тарифлари қишлоқ хўжалиги, ўрмон хўжалиги, чорвачилик маҳсулотларининг импорт ҳажмини кескин ошиши ёки кескин тушиб кетиши билан маҳаллий ишлаб чиқарувчилар манфаатларини ҳимоя қилиш учун қўлланилади;

“квоталанган” тариф — маҳаллий саноат ишлаб чиқаришни ривожлантириш ҳамда ички бозордаги нарх-навои барқарорлигини таъминлаш учун муайян турдаги маҳсулотларни импорт қилинишини рағбатлантиришга эътибор қаратилади. Бунда белгиланган квота доирасидаги импорт қилиналиган товарларга “ноль” қийматида ёки пасайтирилган божхона қийматлари татбиқ этилади. Худди шундай бунинг акси сифатида муайян товарларнинг импорт қилиниши салбий оқибатларни юзага келтириши кузатилганда, ушбу товарларнинг импорт қилиш ҳажмига нисбатан квота (чегара) белгилаш орқали мамлакатга шу турдаги товарларни олиб кириш ҳажмини чеклаш имконияти пайдо бўлади.

“мавсумий” тарифлар — маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилиш учун муайян турдаги маҳсулотларнинг нархларида мавсумий ўзгаришларни инобатга олган ҳолда уларнинг импортини чеклаш учун қўлланилади (ҳозирда мазкур тариф қўлланилмайди) [12].

Демпингга қарши текширувни ўтказиш жараёни бўйича шуни айтиш мумкинки, Корея Республикаси молия ва иқтисодиёт вазирлари номига манфаатдор шахслар томонидан демпинг факти юз берганлиги гумони бўйича текширув ўтказиш ташаббусини қўзғатиш тўрисида мурожаат йўлланади. Мазкур мурожаат билан демпингга йўл қўяётган етказиб берувчи тўғрисидаги тўлиқ маълумотлар, ички бозордаги бу соҳадаги вазият ҳамда ҳолатни баҳолашга тааллуқли барча тасдиқловчи ҳужжатларни илова қилиб Савдо бўйича Комиссияга топширилади.

Шу мазмундаги мурожаат келиб тушгандан бошлаб бир ой ичида Комиссия текширув ўтказиш бошлашни мақсадга мувофиқлиги тўғрисида қарор қабул қилади ва бу ҳақида молия ва иқтисодиёт вазирини хабардор қилади. Комиссия томонидан ижобий қарор қабул қилинган (мурожаат инобатга олинган) тақдирда Комиссия бу ҳақида мурожаат қилувчини, маҳсулот импортини амалга оширган мамлакат ҳукуматини, етказиб берувчиларни ва бошқа манфаатдор тарафларни хабардор қилади, шунингдек ҳукуматнинг расмий матбуотида қабул қилинган қарорни чоп этади.

Ҳукуматнинг расмий нашрида чоп этилганидан уч ойлик муддат ичида Комиссия дастлабки текширувларни ўтказиш ва текшириш натижаларига кўра тегишли чораларни кўришнинг мақсадга

мувофиқлиги тўғрисида молия ва иқтисодиёт вазирларини огоҳлантириши лозим. Дастлабки текширув натижаларига кўра молия ва иқтисодиёт вазирлиги бир ой муддат ичида импорт қилинадиган товарларга нисбатан вақтинчалик антидемпинг божларини қўллаш-қўлламаслик тўғрисида қарор қабул қилади. Мазкур муддатни фақат бир маротаба қўшимча равишда 20 кунгача узайтиришга рухсат этилади.

Дастлабки текширув натижалари хусусида молия ва иқтисодиёт вазирлигини хабардор қилингандан кейинги кун Комиссия якуний текширув ўтказишга киришиши лозим. Бунда Комиссия текширув якуни натижалари бўйича уч ойдан ортиқ бўлмаган муддат ичида молия ва иқтисодиёт вазирликларини хабардор қилиши лозим. Алоҳида ҳолларда ушбу муддат энг кўпи билан бир ойдан кўп бўлмаган муддатга узайтирилиши мумкин.

Мазкур вазирликлар якуний текширув ҳулосаларини олгандан бошлаб бир ой муддат ичида антидемпинг божларини жорий этиш, уларнинг миқдорини белгилаш, шунингдек бошқа барча лозим ҳаракатларни амалга ошириш бўйича якуний қарор қабул қилиши лозим.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шундай ҳулоса қилиш мумкинки, Корея Республикаси ташқи савдо муносабатларини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишда ўзага хос йўлни босиб ўтган. Стратегик шерик сифатида ушбу мамлакатнинг бу соҳадаги илғор тажрибасини ўрганган ҳолда қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин.

1. Тадбиркорлик субъекти сифатида давлат рўйхатидан ўтмасдан туриб ҳам ташқи савдо фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини бериш лозим.

2. Ўзбекистон Республикаси қўшни мамлакатлар билан алоқаларни янада мустаҳкамлаш баробарида иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар билан стратегик шерикчилик муносабатларини ўрнатиши ва ривожлантириш лозим.

3. Ўзбекистонда ҳам стратегик аҳамиятдаги товарларни экспорт, импорт қилишдаги оммавий огоҳлантириш, маълум қилиш тизимини йўлга қўйиш. Бу маълумотларни Ўзбекистон Республикаси Ташқи савдо вазирлигининг расмий веб-сайтга жойлаштириб бориш тавсия этилади.

4. Маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг экспорт салоҳиятини қўллаб-қувватлаш, экспорт ҳажмини ўстириш мақсадида экспортга мўлжалланган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи маҳаллий тадбиркорлар фаолиятини давлат томонидан имтиёзли шартлар асосида кредитлаш тизимини йўлга қўйиш лозим.

5. Экспортни рағбатлантириш механизми сифатида келажақда экспорт қилиниши назарда тутилган маҳсулотни ишлаб чиқриш учун хом ашё олиб қилинганда (импорт қилинганда) унга нисбатан божхона тўловлари ва маҳаллий солиқларни компенсация қилиш тизими жорий этиш таклиф қилинади.

6. Халқаро савдони амалга ошириш учун муайян блокларга, молиявий, иқтисодий бирлашмаарга аъзо бўлишдан кўра стратегик ҳамкор давлатлар, шунингдек давлатлар билан ўзаро юқори манфаат келтирадиган икки томонлама ва кўп томонлама шартномалар тузиш орқали “эркин савдо шартлари” билан савдо муносабатларига киришиш самарали ва хавфсиз саналади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2005 – № 21. 149-модда
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. – 2004. – № 1, 2. 4-модда
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони. //Халқ сўзи. – 2017. – 8 февраль – №28 (6722).
4. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2005. – № 21. 149-модда.
5. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. Учебное пособие для вузов. – М.: Международные отношения. – 2008. – 480 с.
6. Кукла М.П. Роль КНР во внешней торговле Республики Корея. <http://www.globalwindow.org/wps/portal/gw2/kcxm/>
7. Потапова Р. Возможно ли азиатское евро? // Азия и Африка сегодня. – 2009. – № 5. – С. 26-28.
8. Толорая Г. Кореяская стабилизация // Коммерсант-Деньги. – 2009. – № 4 – С. 34-36.
9. Торговое представительство Российской Федерации в Республике Корея <http://www.economy.gov.ru/merit/countries/korea.htm>
10. Тупбан Г.В. Внешнеэкономическая деятельность. – М.: Инфра-М, 2009. – 420 с.
11. <http://president.uz/oz/lists/view/1274>
12. <http://www.korea.polpred.ru/>
13. <http://www.economy.gov.ru/merit/countries/korea.htm>
14. https://elaw.klri.re.kr/kor_service/lawView.do?hseq=41215&lang=ENG
15. <https://myfin.by/currency/cb-rf/01-07-2002>
16. <https://ru.wikipedia.org>